

УДК 35.073.5

*Санченко Сергій Петрович,
здобувач кафедри політичних наук
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова*

ПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Розвиток і поширення ринкових форм господарювання, створення великого об'єму продукції, подальша диференціація суспільств вже у ХХ столітті викликали реальну потребу формування все більш ефективних систем соціального захисту громадян. Такий захист здійснюється у відповідності з конкретною соціальною політикою, що є невід'ємною складовою державної політики взагалі, багато в чому похідною від неї.

Ключові слова: держава, соціальна політика, соціальний захист громадян.

Соціальний захист є предметом великої уваги значної кількості фахівців, однак основні концептуальні засади цього феномену розробили такі зарубіжні і вітчизняні вчені як Г. Бернгард, С. Біляцький, Д. Гелбрейт, Е. Гансова, Є. Головаха, Л. Козер, Д. Кліланд, Л. Кормич, К. Манхейм, П. Павленко, К. Поппер, Б. Рассел, Ю. Римаренко, Ю. Саєнко, А. Сіленко, П. Сорокін, В. Скуратівський, І. Слепенкова, К. Тоффлер, М. Хайдеггер, Д. Шелест, С. Янг та ін. За усіма розбіжностями, навіть протиріччями, існує і більш – менш єдина точка зору щодо поняття «соціальний захист». Соціальний захист – це «система принципів, методів, законодавчо встановлених державою соціальних гарантій, заходів і закладів, які забезпечують оптимальні умови життя, задоволення потреб населення» [8, с. 426]. Фактично соціальний захист створює відповідні гарантії допомоги на випадок настання соціальних ризиків, яких може зазнати людина (громадянин) впродовж усього життя – хвороба, травматизм, інвалідність, старість, втрата годувальника, безробіття, міграція тощо.

За загальноприйнятою також точкою зору поняття «соціальний захист» увійшло в науковий обіг та у соціальну практику після того, як у США в 1935 році було прийнято Закон про соціальний захист («Social Security Act»). Однак, практичний зміст, «наповнення» такого явища були і залишаються різними.

Соціальний захист громадян нерозривно пов'язаний з такими поняттями як «соціальна держава», «держава загального добробуту» та інші.

Фактично першою програмою, що містила ідеї соціального захисту, держави загального добробуту (пізніше – соціальної держави), вважають систему соціального страхування, введена у 1880 – х рр. у Німеччині рейхсканцлером О. фон Бісмарком. Під його безпосереднім керівництвом і за участю було розроблено серію законів про страхування (на випадок від хвороби, від нещасних випадків, у зв'язку зі старістю та інвалідністю). Хоча вона поширювалася лише на окремі категорії робітників, що несли частину витрат на страхування, така система виявилася досить ефективною і популярною у світі [7, с. 113-119].

З року в рік у Німеччині приймалися нові закони, що поступово формували соціальну державу: у 1911 році запровадили пенсійне забезпечення вдів та сиріт у випадку втрати годувальника; у 1923 році окремий вид страхування ввели для гірників, а у 1927 році ввели Закон про страхування на випадок безробіття [5, с. 64-78].

Фактично схожі процеси політичного, соціального характеру відбувалися на початку ХІХ ст. у Великобританії. Тут у 1934 році було ухвалено Закон про бідність, а у 1911 році прем'єр – міністр Л. Джордж запровадив страхування від хвороб і безробіття. Подібні Закони було прийнято в Швейцарії (1949 р.), Нідерландах (1957 р.), Швеції (1960 р.), Норвегії (1966 р.), Канаді (1966 р.) та ін.

Свою специфічну історію має система соціального захисту, як і соціальна політика в цілому, в колишній Російській імперії. Вважають, що початком такої системи було покладено Указом Катерини II «Учреждения для управления губерниями Всероссийской империи» (1775 р.). В Україні XVI – XVIII ст. особливу роль в організації і захисті життя, зокрема, селян, відігравали громади. Вони несли відповідальність за усіх селян, надавали їм різноманітну, в тому числі і фінансову, допомогу. У 1812 році було створено Харківське товариство благодійництва, у 1816 р. З'являється Рада імператорського людинолюбного товариства. В 30 – 40 роки XX ст. в СРСР розвивається пенсійне забезпечення: зокрема, у 1937 році було запроваджено нове положення про Народний комісаріат соціального забезпечення і т. ін.

В цілому і в сучасних Російській Федерації, і в Україні сформувалася система соціального захисту громадян перш за все як залишок колишньої «комуністичної», патерналістської турботи держави про людину. І в цьому, до сьогодні, її великі недоліки, оскільки така система багато в чому породжує споживацькі настрої людини.

В Канаді основні елементи соціального захисту людей законодавчо були сформовані до середини 1960-х років. Були ухвалені наступні закони: Акт про страхування зайнятості (1935 р.), Акт про страхування по безробіттю (1940 р.), Акт про сімейні допомоги (1944 р.), Акт про забезпечення старості (1951 р.), Акт про страхування медичної допомоги і діагностичних послуг (1957 р.), Канадський і Квебекський пенсійні плани (1965 р.), Канадський план допомоги (1966 р.), Акт про медичну допомогу (1966 р.) [9].

Політичний аспект систем соціального захисту криється в системі господарювання, в економічних відносинах, обумовлюється рівнем соціально-економічного розвитку країн. Особливо яскраво ця особливість проглядається у суспільствах постіндустріального стану розвитку, коли створюються передумови для найтіснішого зміцнення взаємозв'язку економічного і соціального розвитку великих соціумів. Сам по собі перехід вже до інформаційних суспільств посилює потребу у потужному розвитку соціальної сфери: освіти, науки, культури і т. ін.

Про політичну волю і розуміння державами (владою) важливості соціального забезпечення громадян, свідчить те, зокрема, що видатки на заходи соціального значення і ваги постійно зростають. Так в кінці XX століття виплати лише державних пенсій склали (у відсотках до ВВП) – в Італії – 14,2 %, у Франції – 13,3 %, в Німеччині – 12,3 %, в Швеції – 11,3 %, в США – 6,9 %, у Великобританії 6,4 %, в Канаді – 6,0 %, в Японії – 5,7 % [8, с. 85].

Особливо помітним соціальний захист громадян виявився в процесі розвитку промислового капіталізму, після «великої депресії»: після першої світової війни уряди багатьох, перш за все європейських країн, вимушені були прийняти закони та запровадити заходи щодо захисту населення від ризиків, породжених формуванням і розвитком ринкової економіки.

Термін «соціальна держава» вперше з'явився в Конституції Федеральної Республіки Німеччини у 1949 році. Соціальна держава, на думку німецького вченого Ганса фон Хаферкампа, на відміну від адміністративної й ліберальної правової держави, є державою піклування про громадян, державою соціальних виплат і соціального розподілу [4, с. 93]. Оскільки соціальна держава бере на себе велику відповідальність щодо забезпечення, підтримки громадян, їх соціального захисту, то часто таку державу називають гуманістичною, або державою соціального добробуту. Як зазначає відомий український правознавець В. Бабкін, «демократична соціальна правова держава покликана послідовно забезпечити у суспільстві реалізацію принципу соціальної справедливості – одного з найбільш загальних і визначальних критеріїв гуманістичної сутності суспільно – політичного устрою» [1].

Зрозуміло, що вчені, політики – практики намагаються відповідно класифікувати держави. Так, вперше обґрунтовану класифікацію держав загального добробуту було дано Г. Еспін-Андерсеном. Він виділяв такі держави як : ліберально – демократичні,

консервативні та соціал-демократичні і за зразки (відповідно) брав США, Німеччину, Швецію. Характерно, що за критерії поділу брався перш за все ідеологічний аспект, а вже потім – матеріальний (фінансовий).

Акцентуючи увагу на політичних аспектах соціальної політики, соціального захисту громадян, вкажемо на те, що він найкраще проглядається з урахуванням характеру політичного режиму в країні, особливостей діяльності провідних політичних лідерів – найчастіше керівників держави різного рівня. Так класичну (антиколективістську, залишкову) модель соціальної політики Великобританії пов'язують з консервативним урядом Англії та особисто прем'єр-міністром М. Тетчер. В своїй діяльності по її створенню Тетчер взяла за основу концепцію У. Беверіджа. В основі такої політики було фінансування соціальних програм за рахунок державних податків та залучення до активної роботи по соціальному забезпеченню, підтримці громадян різноманітних фондів. Пізніше лейбористи в Англії багато зробили, аби соціальна політика стала «змішаною», базувалася на все більш активній участі у її реалізації самих громадян [6, с. 9].

Класична корпоративістська модель соціальної політики у Німеччині фактично почала формуватися в роки діяльності «залізного» канцлера Отто фон Бісмарка. Його уряд в основу такої політики поклав систему різного страхування. У її нинішньому вигляді така модель має такі риси : а) обов'язкове солідарне соціальне страхування; б) активна діяльність соціальних партнерів і укладання колективних трудових угод; в) система координації переговорів і домовленостей між корпоративними суб'єктами; г) надання соціальних послуг безпосередньо волонтерськими організаціями тощо.

Модель соціальної політик США часто називають ліберальною, або, навіть «ультраліберальною». Тут багато років поспіль держава надавала громадянам лише мінімальну («залишкову») допомогу. Така політика поєднує різнопланові державні, місцеві, комерційні та різноманітні благодійні соціальні програми.

В Швеції урядом було запроваджено класичну модель соціальної політики, активним суб'єктом якої, на відміну від Америки, – є уряд, держава. Хоча в середині 1990-х років Швеція пережила велику економічну кризу, шведська модель «вистояла», отримала подальший розвиток.

Японська модель соціальної політики тісно пов'язана з діяльністю і політикою Ліберально-демократичної партії. Це – програми страхування громадян за місцем роботи; активне залучення до роботи із соціального захисту людини профспілкових організацій; мінімальна підтримка бідних; державне субсидювання закладів для дітей, батьки яких працюють; державне регулювання реалізації соціальних програм і т. ін.

В Новій Зеландії розвиток соціальної політики у її нинішньому стані і характері пов'язують з діяльністю перш за все лейбористського уряду 1935-1949 рр. Тоді було впроваджено безкоштовне медичне обслуговування в лікарнях, низку адресних соціальних виплат, допомогу у фінансуванні будівництва житла і т. ін.

Загалом, особливо в економічно розвинутих країнах, спостерігається в останні роки певне розмиття «класичних» моделей соціальної політики, соціального захисту громадян. Має місце посилення орієнтації на роботу в громаді, активізація волонтерського руху, впровадження ринкових відносин у систему соціального страхування, поглиблення форм адресної соціальної допомоги. Підкреслимо, що замість неоліберального повороту у соціальній політиці набуває поширення ідея «Третього шляху», де держава виступає стимулятором і координатором діяльності усіх суб'єктів соціальної політики.

Література:

1. Бабкін В. Д. Соціальна держава та захист прав людини / В. Д. Бабкін // Правова держава. – 1998. – Вип. 9. – С. 23–25.

2. Довженко В. І. Проблеми формування та реалізації соціальної політики в Україні перехідного періоду: автор. дис. на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі ділового адміністрування / В. І. Довженко. – К.: МАУП, 2001. – 24 с.
3. Крупник А. С. Соціально – захисна спрямованість державної соціальної політики за умов трансформації українського суспільства: автор. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук / А. С. Крупник. – Одеса, 2002. – 17 с.
4. Милецкий В. П. Российская модернизация. Предпосылки и перспективы эволюции социального государства / В. П. Милецкий. – Санкт – Петербург, 1997. – 401 с.
5. Міщук З. Соціальна держава: Зарубіжний досвід / З. Міщук // Соціальна політика і соціальна робота. – 2004. – №2. – С. 45–50.
6. Семигіна Т. В. Моделі державної соціальної політики економічно розвинутих країн : автор. дис. на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі політології / Т. В. Семигіна. – К. : МАУП, 2003. – 20 с.
7. Смирнова Е. Р. Государство всеобщего благосостояния // Российская энциклопедия социальной работы / Е.Р. Смирнова [Под ред. Панова А.А., Холоситовой Е.И.] – в 2-х т. – Т.1. – М.: Институт социальной работы, 1997. – 401 с.
8. Соціальна робота: Короткий енциклопедичний словник. Книга 4 / В.П. Андрущенко, В.П. Бех, В.А. Башкірев. – К.: ДЦССМ, 2002. – 536 с.
9. Соціальний захист у зарубіжних країнах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http : // www. pilga.in.ua / taxonony / term / 4](http://www.pilga.in.ua/taxonony/term/4). – Назва з екрану.
10. Шестакова Е. Е. Опыт введения многоуровневых пенсионных систем в государствах Восточной Европы : общин подходы и особенности / Е. Е. Шестакова // Трудовое право. – 2003. – №2. – С. 34–42.
11. Esping-Andersen G. The three woreds of welfare capitalism / G. Esping-Andersen. – Cambridge : Polity Press, 1990. – 260 p.

Санченко С. П. Политический аспект социальной защиты граждан в условиях функционирования рыночной экономики

Развитие и распространение рыночных форм хозяйствования, создание большого объема продукции, дальнейшая дифференциация обществ уже в XX веке вызвали реальную потребность формирования все более эффективных систем социальной защиты граждан. Такая защита осуществляется в соответствии с конкретной социальной политикой, является неотъемлемой составляющей государственной политики вообще, во многом производной от нее.

Ключевые слова: государство, социальная политика, социальная защита граждан.

Sanchenko S. Political aspects of a social protection in conditions of the market economy functioning

The development and spreading of free market, the creation of the huge amount varieties of products, the differentiation of societies in the XX century affect for need of the systems formation for social protection of the citizens. That protection depends from the state social policy and sometimes derives from mentioned policy.

Keywords: state, the social policy, the social citizen protection.